

WSTĘP

Terroryzm jako zjawisko o charakterze społeczno-politycznym towarzyszy ludzkości od jej zarania. Na przestrzeni wieków kształtowały się jego różne oblicza, zmieniał się sposób uzasadniania akcji terrorystycznych. Wraz z rozwojem techniki, ulegał zmianie *modus operandi* terrorystów. Niezmienną cechą pozostały jego związki po pierwsze: z polityką, po drugie zaś: z religią. Terroryzm w najbardziej podstawowym znaczeniu kojarzony jest bowiem z użyciem lub groźbą użycia przemocy w celach *stricte* politycznych¹.

Pod pojęciem „przemocy” rozumieć można „każde urzeczywistnione zachowanie, którego przynajmniej po części świadome (bezpośrednie lub pośrednie) sprawstwo daje się przypisać innej osobie, mające na celu narzucenie woli drugiemu człowiekowi poprzez użycie siły fizycznej lub groźbę jej użycia, a zmierzające do naruszenia zdrowej, psychicznej lub fizycznej, integracji osoby, ograniczenia jej wolności, aż do pozbawienia życia włącznie”².

Najbardziej widocznym przejawem wskazanych powyżej związków jest fanatyzm religijny, ściśle wiążący się z terroryzmem religijnym. Wielokrotnie w historii największych religii miały miejsce wojny religijne czy prześladowania heretyków. Ulrich H. J. Körtnier ukazuje te związki na przykładzie dziejów definicji fanatyzmu³, zauważając m.in. że można go zaliczyć w kategoriach psychologicznych do odmian psychopatii w postaci formy hysterii, urojenia paranoidalnego lub zjawiska z grupy nerwicy natręctw⁴. Fanatyzm, będący jednym z fenomenów religijnego fundamentalizmu, manifestuje się, poza przemocą, w pozakanonicznej interpretacji pism świętych współczesnych religii. W ujęciu U. H. J. Körtniera, jeśli „religia propaguje przemoc, to tylko dlatego, że zakłada, iż w ostateczności przyniesie pokój; religijność jest całkowicie ukierunkowana na pokój, lecz drogi do jego osiągnięcia nie są wolne od brutalnych ofiar”⁵. Jedną z najbardziej widocznych manifestacji użycia przemocy motywowanej religijnie we współczesnym świecie jest terroryzm religijny.

W bogatej literaturze przedmiotu znaleźć można ponad dwieście definicji terroryzmu⁶. Zaledwie niewielka ich część oferuje pomoc w zrozumieniu złożoności i kompleksowe podejście badawcze do tego zjawiska. Już Walter Laqueur zasadnie antycypował, iż dyskusja dotycząca szczegółowej, uniwersalnej definicji terroryzmu będzie jeszcze

¹ B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 2001, s. 41.

² P. Mazurkiewicz, *Przemoc w polityce*, Wrocław 2006, s. 49.

³ Słowo fanatyzm w swojej dzisiejszej postaci może nawiązywać do: łacińskich słów „*fanum*” (oznaczające świętość, świątynię, miejsce poświęcone), „*fanaticus*” (osoba namiętnie przejęta wszystkim co boskie), „*fanari*” (szaleć).

⁴ U. H. J. Körtnier, *Religia i przemoc. O życiowej użyteczności religii w jej ambiwalencji*, [w:] *Wojna i przemoc w religiach świata. Fakty i przyczyny*, pod red. A. T. Khoury, E. Grundmanna, H.-P. Mullera, Kielce 2006, s. 112.

⁵ Ibidem, s. 115.

⁶ J. D. Simon, *The Terrorist Trap*, Indiana University Press, Bloomington 1994, s. 29.

trwać długo i w dającej się przewidzieć przyszłości może nie zakończyć się sukcesem⁷. Alex P. Schmid i Albert J. Jongman w swej fundamentalnej pracy pt. „Terroryzm polityczny” przebadali 109 definicji występujących głównie w literaturze anglosaskiej i wyróżnili 22 najczęściej pojawiające się w nich elementy⁸. Stwierdzili, iż najczęściej pojawiają się takie denotacje jak: przemoc, polityczny wymiar aktywności terrorystycznej, strach, groźba, celowość działań, rozgłos czy antyhumanitaryzm⁹.

W ujęciu Bruce’a Hoffmana terroryzmem jest „świadome budzenie i wykorzystywanie strachu w wyniku przemocy lub groźby przemocy w dążeniu do zmian politycznych. (...) Terroryzm jest specjalnie pomyślany tak, by wywierał dalekosiężne skutki psychologiczne, znacznie wykraczające poza bezpośrednią ofiarę(y) czy przedmiot terrorystycznego ataku. Ma zasiać strach, a więc zastraszyć znacznie szerszą „namierzoną widownię”, która może obejmować wroga grupę etniczną lub religijną, cały kraj, rząd lub partię polityczną czy też opinię publiczną. Terroryzm ma tworzyć władzę tam, gdzie jej nie ma lub konsolidować tę, która jest słaba. Za pomocą rozgłosu zdobytego w wyniku przemocy terroryści pragną zdobyć wpływy i władzę, których nie mają, by przeprowadzić zmiany polityczne na szczeblu lokalnym lub międzynarodowym”¹⁰. Alex P. Schmid stwierdza, że „terroryzm jest wzbudzającą niepokój metodą powtarzających się aktów przemocy, przyjętą przez działające najczęściej w sposób tajny jednostki, grupy albo podmioty państwowe, wybieraną z powodów kryminalnych lub politycznych, przy czym – w odróżnieniu od zamachów na życie – bezpośrednie cele przemocy nie są głównymi celami. Bezpośrednie ofiary ludzkie przemocy są z reguły wybierane przypadkowo, na oślep (cele wynikające z okoliczności), albo selektywnie (cele reprezentatywne lub symboliczne) z docelowej populacji i służą one jako przenośniki przesłania. Zagrożenie i bazujący na przemocy proces komunikacyjny pomiędzy terrorystą (organizacją), (zagrożonymi) ofiarami i głównymi celami wykorzystywane są do manipulacji głównym celem (społecznością bądź społecznościami), zamieniając go w cel terroru, cel żądań lub też cel skupienia uwagi, zależnie od tego, czy sprawy w danej sytuacji poszukują głównie zastraszenia, zniewolenia czy propagandy”¹¹.

W niniejszej pracy przyjęto natomiast wyartykułowaną poniżej autorską definicję terroryzmu. Zgodnie z nią terroryzm oparty jest na przemocy lub groźbie jej użycia w celach *stricte* politycznych i wiąże się z celową, planowaną, niejawną i nielegalną działalnością zorganizowanych grup osób lub w wyjątkowych sytuacjach jednostek, racjonalnie wybieraną spośród innych sposobów walki politycznej. Ma ona na celu wywołanie przerażenia i strachu w odniesieniu do szerszej społeczności (pośredniego celu ataku), poprzez sukcesywnie podejmowane, arbitralne i niespodziewane atakowanie niewinnych osób lub niszczenie mienia (będących celami bezpośrednimi). Ataki takie mają kryminalny charakter i wiążą się z łamaniem powszechnie akceptowanych zasad prawa wewnętrznego czy międzynarodowego. Mają one umożliwić zdobycie rozgłosu przez sprawców i dotarcie z symbolicznym przesłaniem (żądaniem) do rzeczy-

⁷ Por. W. Laqueur, *The Age of Terrorism*, Weidenfeld and Nicolson, London 1987, s. 72.

⁸ A. P. Schmid, A. J. Jongman, *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories & Literature*, Transaction Publishers, New Brunswick–London 2005, s. 5–6.

⁹ *Ibidem*, s. 6.

¹⁰ B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 2001, s. 42.

¹¹ A. P. Schmid, A. J. Jongman, *Political Terrorism*, op. cit., s. 28.

wistego (pośredniego) celu ataku. Skutkiem takich ataków ma być zrealizowanie przez terrorystów określonych planów taktycznych bądź strategicznych na płaszczyźnie państwowej lub międzynarodowej.

Wśród wielu typologii zjawiska terroryzmu na uwagę zasługuje propozycja V. I. Vasilenki. Mając na uwadze kryterium orientacji politycznej zrekonstruował on koncepcję I. Avdeeva, proponując wyróżnienie w szczególności następujących typów terroryzmu: terroryzm motywowany ideologią pravicową bądź lewicową („terroryzm lewicowy” lub „terroryzm pravicowy”), terroryzm motywowany ideologią nacjonalistyczną („terroryzm nacjonalistyczny”) oraz terroryzm motywowany ideologią religijną („terroryzm religijny”)¹². Słowo „ideologia” etymologicznie pochodzi od greckich słów: „idéa” (oznaczającego „wyobrażenie”) i „lógos” (oznaczającego „słowo” lub „naukę”). Oznacza ono zbiór idei, poglądów oraz przekonań o charakterze deskryptywnym (opisujących rzeczywistość społeczną i tworzących aktualny obraz świata) i preskryptywnym (prezentujących określone wizje przyszłości). W skład ideologii wchodzić mogą koncepcje filozoficzne, polityczne, ekonomiczne czy religijne.

Odwoływanie się przez współczesnych terrorystów do wybranych ideologii religijnych (m.in. o proveniencji chrześcijańskiej, judaistycznej czy islamskiej) nadaje wyjątkowy charakter podejmowanej przez nich aktywności terrorystycznej. Wśród najważniejszych cech charakterystycznych terroryzmu religijnego wymienić można: uzasadnienie użycia przemocy poprzez odwołanie się do imperatywu teologicznego, nie stronięcie od jej użycia na dużą skalę (imperatyw tzw. wojny totalnej), alienację społeczną grup podejmujących aktywność terrorystyczną (hoffmanowska koncepcja terrorystów jako outsiderów¹³) i chęć całkowitej zmiany zastanej sytuacji społeczno-politycznej.

* * *

Analizując historię terroryzmu wskazać można wiele przykładów grup, które stosowały terroryzm legitymizowany na płaszczyźnie religijnej. Jedną z nich jest choćby sekta asazyńców. W czasach współczesnych odrodzenie tego typu grup nastąpiło dopiero na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Na początku lat osiemdziesiątych spośród 64 działających wówczas grup terrorystycznych członkowie tylko dwóch odwoływali się do aksjologii religijnej. W 1992 r. takich grup było już jedenaście, a cztery lata później aż dwadzieścia pięć (co stanowiło aż 45 proc. ówczesnie działających organizacji terrorystycznych)¹⁴.

Terrorystyczna działalność motywowana religijnie wiąże się współcześnie z funkcjonowaniem co najmniej kilkudziesięciu grup terrorystycznych¹⁵. Znaczącą większość stanowią organizacje, których członkowie odwołują się do ideologii islamistycznej. Istnieje poza tym niewielka ilość małych grup terrorystycznych, które w ramach legitymizacji swo-

¹² Autor wzbogaca tę listę także o terroryzm kryminalny (V. I. Vasilenko, *The Concept and Typology of Terrorism*, „Statues and Decisions” Vol. 40, No. 5, September–October 2004, s. 53).

¹³ B. Hoffman, *Oblicza...*, op. cit., s. 65 i nn.

¹⁴ Por. A. M. Al-Khatat, *Religion and Terrorism. An Interfaith Perspective*, Praeger, Westport–London 2003, s. 25–26.

¹⁵ Zob. m.in. *Country Reports on Terrorism 2008*, U.S. Department of State Publications, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 2009, s. 282–329.

ich działań terrorystycznych odwołują się do aksjologii chrześcijańskiej, judaistycznej czy tzw. nowych ruchów religijnych, np. milenarystycznych (odwołujące się do źródeł eklektycznych, łączących wiele tradycji religijnych) także stosujących terroryzm. Oznacza to zasadniczą zmianę w porównaniu do okresu lat sześćdziesiątych oraz siedemdziesiątych, kiedy po pierwsze – grup terrorystycznych było zdecydowanie mniej, a po drugie – głównym motywem aktywności terrorystycznej były wówczas ideologie świeckie, w istocie zaś hasła egalitaryzmu społecznego, społecznej sprawiedliwości i nacjonalizmu, nie mające związku z płaszczyzną religijną. Z historycznego punktu widzenia lata sześćdziesiąte to mimo wszystko okres przełomowy w ewolucji terroryzmu, z uwagi na fakt, iż nastąpił wówczas proces jego umiędzynarodowienia¹⁶. Stało się tak za sprawą terrorystów palestyńskich (m.in. z organizacji Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny).

Ataki terrorystyczne z 11 września 2001 r. na Stany Zjednoczone zwróciły uwagę świata na zagrożenie, które niewielu decydentów, przedstawicieli mediów i świata nauki wcześniej interesowało, a które okazało się fundamentalne w procesie budowania nowego ładu międzynarodowego. Dla większości obserwatorów wydarzenia te oznaczały początek nowej ery terroryzmu, a dla największych potęg państwowych początek tzw. „wojny z terroryzmem”. Dla bojowników tzw. „dżihadu”, czyli „świętej wojny” zamachy powyższe nie były w żadnym razie kwintesencją ich starań, a jedynie jednym z etapów realizacji długofalowej strategii. Ma ona na celu całkowite przeformułowanie aktualnego układu sił międzynarodowych i utworzenie nowego bytu międzynarodowego o globalnym zasięgu. Islamiści, a zwłaszcza najbardziej radykalna ich grupa w postaci tzw. „dżihadystów”, nakreśliła w sposób bardzo szczegółowy plan zmiany współczesnego globalnego porządku międzynarodowego. Na przestrzeni ostatnich dwóch dekad nie zmieniły się co prawda długofalowe cele strategiczne, ale znaczącemu przeformułowaniu uległy cele średnio i krótkofalowe, dobór metod oraz instrumentarium wykorzystywanego przez zwolenników „świętej wojny”, a także struktura organizacyjna grup, w ramach których działają. Ta ewolucja jest efektem aktywności aktorów państwowych (m.in. Stanów Zjednoczonych) i organizacji międzynarodowych (w szczególności Sojuszu Północnoatlantyckiego) mających na celu ograniczenie dysfunkcyjnego wpływu na współczesne bezpieczeństwo międzynarodowe terrorystów religijnych.

Fenomen współczesnego terroryzmu islamskiego związany jest z aktywnością grup radykalnych działających zarówno na płaszczyźnie lokalnej, regionalnej oraz globalnej. Spośród kilkudziesięciu z nich większość współdziała w ramach nieformalnej struktury, którą z uwagi na jej korzenie ideologiczno-doktrynalne cele strategiczne i sposób współpracy nazwać można „salafickim ruchem globalnego dżihadu” (SRGD). Niektórzy ideologowie ruchu (m.in. Abdullah Azzam) strukturę tę uważają za awangardę świata muzułmańskiego. W wielu opracowaniach naukowych, a także w potocznym użyciu funkcjonuje szereg innych terminów, które w kontekście zawartych w niniejszym opracowaniu rozważań nie mogą być traktowane synonimicznie. Należą do nich takie terminy jak: „Al-Kaida”, „Światowy Front Islamski”, „Światowy Front Dżihadu Przeciwko Żydom i Krzyżowcom” czy też neologizm w brzmieniu „Stowarzyszony Ruch Al-Kaidy”. Pierwsze trzy elementy to *de facto* części składowe ruchu (wśród nich drugi i trzeci są synonimami), ostatni zaś termin nie wszedł jeszcze do powszechnego użycia. W ni-

¹⁶ B. Hoffman, *Oblicza...*, op. cit., passim.

niejszej pracy zamiennie w odniesieniu do „salafickiego ruchu globalnego dżihadu” (czy skrótu SRGD) używane są też sformułowania: „globalny ruch dżihadystów” czy „ruch dżihadystów”, które należy traktować równoprawnie z powyższym.

Termin „salaficki ruch globalnego dżihadu” jest pojęciem wieloznacznym, używanym zarówno w węższym, jak i szerszym znaczeniu. W tym pierwszym przypadku termin ten obejmuje te części składowe, które skupiły się wokół „ojców założycieli” w postaci Abdullaha Azzama, Osamy bin Ladena czy Ajmana al-Zawahiriego, które zacieśniły kontakty i nawiązały współpracę z „jądrem” ruchu (czyli z tzw. strukturami zarządzającymi). Należały i należą do nich: Światowy Front Islamski, komórki zarządzające, operacyjne i wspomagające, sieci tychże komórek oraz tzw. organizacje afiliowane przy „jądrze” ruchu. Termin „jądro ruchu”, sam w sobie mało precyzyjny, często zamiennie używany jest z innymi synonimami w postaci: „centrali” czy „klasycznej Al-Kaidy”. W szerokim zaś rozumieniu ruch dżihadystów oprócz powyższych elementów zawiera także organizacje niezależne, działające na rzecz realizacji podobnych celów, ale na swój własny rachunek i przy wykorzystaniu autonomicznej bazy organizacyjno-operacyjnej. W mniejszej pracy termin „salaficki ruch globalnego dżihadu” użyto w węższym znaczeniu.

Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat zaobserwować można było zasadniczą ewolucję aktywności terrorystycznej motywowanej ideologią religijną. Termin „ewolucja” (pochodzący od łacińskiego słowa „evolutio” oznaczającego „rozwinięcie”) rozumieć należy w aspekcie socjologiczno-politologicznym jako proces sukcesywnych, stopniowych i ciągłych zmian od niższych do wyższych stadiów rozwoju społecznego i politycznego, przejawiający się m.in. w odniesieniu do systemów politycznych (w tym i organizacji społeczno-politycznych). W niniejszej pracy zajęto się problematyką ewolucji ruchu społecznego, tworzonego przez islamistów odwołujących się do tradycji salafickiej i opowiadających się za stosowaniem dżihadu o globalnym zasięgu, w odniesieniu do trzech istotnych płaszczyzn: ideologicznej, instytucjonalno-organizacyjnej i operacyjnej.

Pojęcie „ruch społeczny” oznacza w szczególności „osobny proces społeczny złożony z mechanizmów, które powodują, że aktorzy biorący udział w zbiorowym działaniu: uczestniczą w konfliktowych relacjach z wyraźnie określonym przeciwnikiem; stają się częścią gęstych, nieformalnych sieci; podziwiają odrębną, zbiorową tożsamość”¹⁷. W opinii Mario Dianiego wspomniane wyżej konflikty polityczno-kulturowe mają najczęściej na celu przeprowadzenie zmiany społecznej. Konflikt zaś oznacza relację opozycyjną pomiędzy aktorami, w ramach której podejmowana jest próba przejęcia kontroli nad danym czynnikiem (chodzić może np. o osiągnięcie przewagi politycznej) i stawiane są negatywne wobec przeciwnika żądania, a w przypadku ich niespełnienia pojawia się groźba podjęcia działań niekorzystnych dla danej strony¹⁸. Zdaniem Herberta Blumera „ruchy społeczne postrzegane być mogą jako zbiorowe przedsięwzięcia zmierzające ku ustanowieniu nowego porządku rzeczy. Biorą one swój początek w niepokoju, czerpią swą siłę z niezadowolenia bieżącą formą życia oraz z nadziei i tęsknot do nowego sposobu życia. Kariera ruchu społecznego odzwierciedla pojawienie się nowego porządku. Z początku ruch społeczny jest amorficzny, (...) wraz z postępującym (...) rozwo-

¹⁷ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Kraków 2009, s. 43.

¹⁸ Ibidem, s. 44.

jem (...) wytwarza organizację i formę, zespół obyczajów i tradycji, ustanowionego przywództwa, trwałego podziału czynności, społecznych reguł i wartości”¹⁹. H. Blumer wskazał także na szereg mechanizmów, dzięki którym powstawały i ewoluowały ruchy społeczne. Wśród nich zasadnicze znaczenie przypisał „*esprit de corps*”, rozumianemu jako poczucie przynależności do ruchu oraz chęć identyfikacji z jego członkami²⁰. Salaficki ruch globalnego dżihadu spełnia w istocie prawie wszystkie wskazane powyżej wymogi definicyjne, poza blumerowską sugestią dążenia do nowego systemu relacji społecznych. Dżihadysty opowiadają się bowiem raczej za restytucją starego porządku, który wyparty został przez nieuchronne procesy sekularyzacyjne i modernizacyjne. Są zatem przeciwnikami postępu społecznego i reakcjonistami.

Dwudziestowieczna refleksja naukowa nad problematyką ruchów społecznych przeszła bardzo głęboką ewolucję²¹. Wśród pierwszych pytań stawianych przez teoretyków zwłaszcza na gruncie socjologii znajdowały się pytania o powtarzalność i trwałość wzorów porządku społecznego. Kolejne pytania dotyczyły zaś mechanizmów stadiów rozwoju społecznego oraz treści i formy interakcji pomiędzy jednostkami a grupami społecznymi²². Teoria ruchów społecznych, bazująca w szczególności na modelu procesów politycznych zakłada istnienie trzech komplementarnych komponentów: strukturach mobilizujących – dzięki którym mogą zaistnieć akcje społeczne, strukturach politycznych możliwości – dających możliwość działania skierowanego na zewnątrz oraz kulturowym zakorzenieniu w postaci struktury wierzeń i praktyk, dzięki którym można sprostać współczesnym wyzwaniom społecznym. W literaturze przedmiotu dotyczącej analizy ruchów społecznych perspektywie politycznej oraz społeczno-historycznej towarzyszy też perspektywa psychologiczna i psychospołeczna.

Wśród aktualnie najważniejszych pytań stawianych przez badaczy problematyki ruchów społecznych znalazły się pytania o: związki pomiędzy ruchami a konfliktami społecznymi; źródła pochodzenia poczucia wspólnoty i najistotniejszych wartości ruchów społecznych; rolę tożsamości, symboli i organizacji w odniesieniu do inicjowania działań zbiorowych; wreszcie wpływu kontekstów społeczno-politycznych oraz kulturowych na powodzenie działań ruchów społecznych²³. Pytania te wykraczają co prawda poza ramy przedmiotowe niniejszej pracy, stanowią jednak ważny punkt odniesienia w analizie istoty, genezy, ewolucji i przyszłości „salafickiego ruchu globalnego dżihadu”.

SRGD jest ruchem społecznym funkcjonującym w sposób niejawnny, o zmieniającej się w sposób dynamiczny strukturze. Posiada on wyraźnie zarysowane cele i charyzmatycznych przywódców. Jego uczestnicy swe przesłanie artykułują w sposób prosty i zrozumiały dla szerokiej rzeszy odbiorców. Jego siła tkwi w sposobie funkcjonowania i zasięgu działania.

Uzupełnieniem makrosocjologicznego spojrzenia na problematykę SRGD są teorie mikrosocjologiczne przydatne w szczególności w odniesieniu do analizy małych komórek

¹⁹ H. Blumer, *Collective Behavior*, [w:] *Review of Sociology*, ed. by J. B. Gitter, Willey, New York 1951, cyt. za: Bronisław Misztal, *Socjologiczna teoria ruchów społecznych*, „Studia Socjologiczne” 1984, Vol. 92, nr 1, s. 118.

²⁰ Ibidem, s. 120.

²¹ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne...*, op. cit., s. 45.

²² Zob. B. Misztal, *Socjologiczna teoria...*, op. cit., s. 114–115.

²³ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne...*, op. cit., s. 6–7.

operacyjnych ruchu. Wśród nich wspomnieć należy w szczególności o teoriach klasycznych (np. wypracowanych w ramach szkoły *human relations*²⁴ czy przez George'a Homansa²⁵).

Niniejsza praca nie pretenduje do miana szczegółowej analizy religioznawczej²⁶. W nazwie ruchu zawarte są jednak pojęcia związane z tą płaszczyzną, które wymagają bardziej szczegółowego wyjaśnienia. Są to takie terminy jak: „salafizm”, „dżihad”, „dżihadyzm”, „globalny dżihadyzm”.

Termin „salafizm” jest kojarzony przede wszystkim z ruchem odnowy w świecie islamu zapoczątkowanym przez muzułmańskich tradycjonalistów na przełomie XIX i XX wieku. Wiele analiz dotyczących salafizmu ogranicza się jedynie do płaszczyzny teologiczno-prawnej wskazującej na zasadnicze różnice pomiędzy różnymi grupami odwołującymi się do tej płaszczyzny odniesienia. Pomija się przy tym aspekty analizy socjologiczno-politologicznej, która uzupełniając powyższe spojrzenie konstytuuje koherentną eksplanację istoty zjawiska współczesnego globalnego dżihadyzmu. Szeroką i spójną analizę istoty „salafizmu” zawarł w jednej ze swoich prac Bernard Haykel²⁷. W jego opinii pierwotne znaczenie słowa „salafi” oznaczało podążanie drogą pobożnych przodków („*al-salaf al-salih*”). To rozumienie jest reprezentowane także współcześnie, albowiem wśród najczęściej przywoływanych definicji pojawia się wskazanie, iż w przypadku salafizmu chodzi o powrót do praktyk i wierzeń pierwszych trzech pokoleń muzułmanów²⁸ rządzonych przez prawych kalifów (a więc o okres pomiędzy rokiem 632 a 661). Po drugie, chodzi o określone rozumienie koncepcji „jedności Boga” („*tauhid*”)²⁹. Po trzecie, o konieczność podjęcia walki z grzechem („*szirk*”) polegającym na oddawaniu czci komuś innemu niż Allah³⁰. Po czwarte, o wskazanie, iż jedynym właściwym źródłem wiedzy o sposobie postępowania muzułmanów jest Koran i sunna. Po

²⁴ W szczególności hipoteza Fritza J. Roethlisbergera i Williama J. Dicksona, zgodnie z którą ludzie spontanicznie są zdolni do wypracowania wokół swych zbiorowych przekonań skomplikowanej organizacji społecznej (J. Szmataka, *Male struktury społeczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 95).

²⁵ Który sformułował aż 36 hipotez wyjaśniających sposób funkcjonowania małych grup społecznych. Wśród nich znajdują się m.in. następujące twierdzenia: „im częściej osoby wchodzą ze sobą w interakcje, tym bardziej podobne stają się ich działania; (...) działania podgrupy mogą stać się odmienne od działań innych podgrup aż do granic wyznaczonych przez system kontroli szerszej grupy, do której te podgrupy należą; (...) im wyższa pozycja osoby w grupie, tym bardziej konformistyczne są jej zachowania wobec norm grupy; (...) im wyższa pozycja jednostki, tym szerszy będzie zakres jej interakcji” (cyt. za. J. Szmataka, op. cit., s. 120–121).

²⁶ W polskiej literaturze przedmiotu za najbardziej autorytatywne dzieła dotyczące historii świata arabskiego oraz historii islamu i jego związków z polityką uznać należy prace Janusza Daneckiego i Marka M. Dziekana. Wśród nich na uwagę zasługują: J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, t. I i II, Dialog, Warszawa 1998; tegoż, *Polityczne funkcje islamu*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1991; tegoż, *Arabowie*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2001; M. M. Dziekan, *Cywilizacja islamu w Azji i Afryce*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007; tegoż, *Dzieje kultury arabskiej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008; tegoż, *Symbolika arabsko-muzułmańska*, Verbinum, Warszawa 1997; *Prawo i teologia islamu. Współczesna literatura arabska*, pod red. M. M. Dziekana, Dialog, Warszawa 2000; *Arabowie: słownik encyklopedyczny*, pod red. M. M. Dziekana, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2001.

²⁷ Szerzej zob. B. Haykel, *On the Nature of Salafi Thought and Action*, [w:] *Global Salafism. Islam's New Religious Movement*, ed. by R. Meijer, Columbia University Press, New York 2009, s. 34.

²⁸ Por. ibidem, s. 34.

²⁹ Ibidem, s. 39.

³⁰ Ibidem.

piątą, o pozbycie się wszelkich religijnych innowacji („*bida*”) w zakresie wierzeń i praktyk³¹. Salafisci przekonani są, że prawdziwa wiara w islam oparta jest zarówno na wewnętrznej wierze każdego muzułmanina, jak i jego zewnętrznych działaniach. Jednym z przejawów zewnętrznego działania jest realizowany w praktyce obowiązek wykluczania („*takfir*”) ze wspólnoty muzułmańskiej, tych którzy nie wypełniają obowiązków religijnych. Po szóste wreszcie, o koncepcję „*manhadż*” („metodę”, „sposób postępowania”), a więc o sposób życia i przekuwania w czyn wierzeń muzułmańskich.

Pojęcie „*dżihadu*” jest pojęciem wieloznacznym. Zdaniem Ali Bulaça jest to termin kluczowy, dzięki któremu czytelny staje się jednostkowy i społeczny wymiar islamu. Można go zdefiniować jako: „wysiłek podejmowany w celu usunięcia przeszkód, jakie stoją pomiędzy ludzkością a Bogiem”³². Poprzez pojęcie „przeszkód” Ali Bulaç rozumie zarówno wewnętrzne namiętności jednostki, ograniczenia wolności sumienia i wyznania oraz ucisk polityczny i społeczną deprawację³³. *Dżihad* można kojarzyć z wysiłkiem albo z walką. W przypadku tej pierwszej konotacji chodzi o wysiłek duchowy i moralny podejmowany w celu redukcji przeszkód wewnętrznej, jednostkowej natury. W przypadku drugiej chodzi o walkę o budowę takiego środowiska społeczno-politycznego, w którym można swobodnie głosić i praktykować islam³⁴. Z terminem *dżihad* związanych jest szereg terminów pokrewnych. Termin *dżihad* pochodzi od terminu „*dżahd*”, który oznacza wysiłek naukowy i intelektualny, który wiąże się z użyciem szczególnego „*asł*” (wiarygodnego źródła, którym jest Koran i sunny) i specyficznego „*usł*” (czyli metody). Pokrewnym terminem jest termin „*idżtihad*”. Chodzi w tym wypadku o podejmowanie przez osobę o odpowiednich kwalifikacjach wysiłku mającego na celu znalezienie decyzji sędziowskiej w oparciu o Koran. Kolejnym terminem jest „*mudżahada*”, który odnosi się do indywidualnego wysiłku osoby dążącej do duchowej dojrzałości i moralnego oczyszczenia³⁵. Podstawowym celem *dżihadu* jest walka z żądzami czy egoistycznymi namiętnościami. W literaturze muzułmańskiej pojawia się w tym przypadku termin „*nafs*”, który może być rozumiany jako „duchowa ciemność” lub też jako miłość do świata materialnego i zależność od zmysłowego aspektu ludzkiej natury³⁶. Do cech „*nafs*” zaliczyć można: „ambicję, samolubność, uzależnienie od żądz cielesnych, pogoń za przyjemnościami materialnymi, uwielbienie świata oraz wychwalanie światowych wartości i pragnień aż do tego stopnia, że stają się (...) fetyszem”³⁷. Wolność od zniewolenia w świecie materialnym osiągnąć można poprzez „*dżahd*” i „*mudżahada*”. Można też czynnie walczyć ze złem świata materialnego poprzez „*dżihad*”. Może on być w tym przypadku rozumiany jako olbrzymi wysiłek skierowany przeciwko „*nafs*”. *Dżihadem* jest panowanie nad „*nafs*” i dyscyplina wewnętrzna odwołująca się do wartości moralnych. Z uwagi na fakt, że jest to ogromny wysiłek i najtrudniejsze ze wszystkich zmagania człowieka, taki *dżihad* uznaje się za największy. W powszechnej świadomości dominuje jednak błędne rozumienie *dżihadu*. Dość częste wydaje się łączenie go z przymuszaniem

³¹ Ibidem.

³² A. Bulaç, *Dżihad*, [w:] *Terroryzm i zamachy samobójcze. Muzułmański punkt widzenia*, pod red. E. Çapana, Warszawa 2007, s. 85.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, s. 86.

³⁵ Ibidem, s. 87.

³⁶ Ibidem, s. 88.

³⁷ Ibidem.

przez muzułmanów wyznawców innych religii do nawrócenia się na islam. Częste jest też łączenie go z terrorem i przemocą. Według hanafickich prawników dżihad, rozumiany jako ogłoszenie obrony kraju jest jedną z podstawowych funkcji państwa. Dżihadu ogłaszać w związku z tym nie mogą jednostki czy grupy obywateli. Prawo to jest wyłączną domeną państwa. Tak rozumiany dżihad zestawić można z innymi pojęciami opisującymi różne formy działań opartych na stosowaniu przemocy. Można tutaj wspomnieć o „*kital*” (bitwie w rozumieniu rzeczywistej walki), „*dżadal*” (konflikcie), „*muharaba*” (działaniach wojennych, stanie wojny pomiędzy stronami) czy „*isjan*” (rebelii)³⁸. Dżihadem będzie zatem uczestniczenie jedynie w sprawiedliwych wojnach toczonych w imię niepodległości i obrony wiary, majątku oraz honoru³⁹.

Termin „dżihadyzm” jest relatywnie nowym określeniem. Zdaniem Jarreta M. Brachmana termin ten nawiązuje do sposobu myślenia prezentowanego przez najbardziej skrajne środowiska islamskich radykałów, polegającego na wybiórczym podejściu do interpretacji terminu „dżihad” (w tym przypadku chodzi o ten z aspektów, który dotyczy ofensywnego użycia przemocy). Wedle Thomasa Hegghammera pojawił się w analizach akademickich dopiero w dekadzie lat dziewięćdziesiątych XX wieku⁴⁰. Jest *de facto* neologizmem spopularyzowanym nie tylko w środowiskach naukowych i decydenckich świata zachodniego, ale także wśród islamskich radykałów. Dżihadysty uważają siebie za awangardę świata muzułmańskiego, która stoi na straży czystości wiary muzułmańskiej (a więc kierunku wskazanego przez Mahometa i pierwszych kalifów)⁴¹. Farhard Khosrokhavar uznaje dżihadyzm za największy ze współcześnie istniejących, utopijny, antyzachodni w swej istocie ruch społeczny, który realizację najważniejszych celów opiera na użyciu przemocy⁴². Dżihadysty należą do grupy islamistów wyznających określone powyżej poglądy na tzw. dżihad i odwołujących się do określonej grupy idei związanych z postulatami restytucji relacji społeczno-politycznych z okresu początków islamu.

Poprzez termin „islamizm” (lub jego synonim w postaci „islamskiego aktywizmu”⁴³) należy rozumieć islamski ruch polityczny, którego członkowie głoszą określony zespół poglądów dotyczących relacji społeczno-politycznych w społeczeństwach muzułmańskich oraz promują określone sposoby wprowadzenia ich w życie (najczęściej oparte na użyciu przemocy). Radykalne grupy islamistyczne, w tym grupy dżihadystów stanowią jedynie niewielką część całego spektrum islamskiego aktywizmu we współczesnym świecie. Duża część ugrupowań islamistycznych walczy z lokalnymi świeckimi reżimami w państwach muzułmańskich o zmianę ustroju społeczno-politycznego i wprowadzenie w życie reguł prawa islamskiego.

³⁸ Ibidem, s. 85.

³⁹ Por. A. T. Khoury, *Wojna i przemoc w islamie*, [w:] *Wojna i przemoc w religiach świata. Fakty i przyczyny*, pod red. A. T. Khoury, E. Grundmanna, H.-P. Mullera, Kielce 2006, s. 59–60.

⁴⁰ T. Hegghammer, *Jihadi-Salafis or Revolutionaries? On religion and Politics in the Study of Militant Islam*, [w:] *Global Salafism...*, op. cit., s. 246.

⁴¹ J. M. Brachman, *Global Jihadism. Theory and practice*, Routledge, London–New York 2009, s. 4–5.

⁴² F. Khosrokhavar, *Inside Jihadism. Understanding Jihadi Movements Worldwide*, Paradigm Publishers, Boulder–London 2009, s. 1.

⁴³ Por. T. Hegghammer, *Global Jihadism after the Iraq War*, „Middle East Journal”, Vol. 60, No. 1, Winter 2006, s. 11.

„Globalny dżihadyzm” oznacza w istocie przeniesienie walki islamistów na płaszczyznę międzynarodową i postawienie na pierwszym miejscu tzw. „wroga dalekiego” (a więc państw niemuzułmańskich – w szczególności Stanów Zjednoczonych), kosztem „wroga bliskiego” (a więc reżimów świeckich w państwach muzułmańskich). Jedynie pokonanie „dalekiego wroga” umożliwi zrealizowanie fundamentalnego celu do jakiego globalni dżihadyci dążą, a więc ustanowienia islamskiego kalifatu na ziemiach współcześnie zajmowanych przez muzułmanów. Globalni dżihadyci pragną wyzwolenia wszystkich ziem islamskich, a nie tylko konkretnego kraju, spod obcej dominacji.

Salaficki ruch globalnego dżihadu w wielu opracowaniach przedstawiany był jako luźna grupa osób lub jako globalne plemię⁴⁴. Ta niepewność co do opisu formuły organizacyjnej grupy wynika z jednej strony z braku wystarczającej wiedzy o genezie i działalności ruchu, z drugiej zaś wynika z nieporozumień, uogólnień i uproszczeń, dokonywanych w oparciu o wątpliwą jakość źródła lub powtórzeń zasłyszanych czy przeczytanych potocznych opinii na ten temat. SRGD jest wyjątkowym w swej istocie, transnarodowym ruchem społecznym, którego uczestnicy wśród wielu sposobów działania i walki o postulowane przez siebie cele relatywnie często wykorzystują terroryzm. Wyjątkowość ta widoczna jest na wielu płaszczyznach: organizacyjnej, operacyjnej, doktrynalnej. Podstawową implikacją przyjęcia przez dżihadystów powyższego *modus operandi* jest wysoka skuteczność działań operacyjnych ruchu, przejawiająca się w ilości zamachów terrorystycznych na przestrzeni ostatnich dwóch dekad oraz ilości zabitych w tych zamachach osób. W istocie ruch ten jest dziś przykładem funkcjonowania rewolucyjnej siły, jasno artykułującej antyzachodnie, antyliberalne i antyimperialne hasła w obronie czystości islamu i wyzwolenia znajdującego się pod kontrolą Zachodu świata muzułmańskiego.

* * *

W niniejszej pracy skupiono się na wyjaśnieniu sposobu działania salafickiego ruchu globalnego dżihadu, na wskazaniu *praxis* ruchu, a raczej sposobu przełożenia oryginalnych teorii na praktykę i wynikających z tego tytułu konsekwencji dla samego ruchu, dla państw muzułmańskich i całej społeczności międzynarodowej. Zrozumienie politycznych i społecznych konsekwencji tej działalności jest konstytutywne w kontekście sformułowania wniosków odnośnie zmieniającej się ewolucyjnie charakterystyki zagrożenia i związanych z nim konsekwencji. W pracy przyjęto dwie hipotezy badawcze.

Pierwsza z nich zakłada, iż pojawienie się i rozwój salafickiego ruchu globalnego dżihadu jest skutkiem reakcji na przemiany w środowisku międzynarodowym (np. szybko postępujące procesy modernizacyjne i globalizacyjne), jak i w środowisku wewnątrzpaństwowym, związane z czynnikami wewnętrznymi o charakterze obiektywnym (reformami społeczno-politycznymi promującymi np. sekularyzację) i subiektywnym (rolą i aktywnością elit polityczno-religijnych), które to przemiany wpływają w dynamiczny sposób na utratę tożsamości grupowej w społecznościach państw muzułmańskich.

Druga hipoteza zakłada, że ewolucja współczesnego terroryzmu religijnego, analizowana w oparciu o przykład salafickiego ruchu globalnego dżihadu, ma charakter dyna-

⁴⁴ M.in. B. Hoffman, *What can we learn from the terrorists?*, „Global Agenda” 2004, s. 32–34.

miczny, przebiega wielopłaszczyznowo (na płaszczyźnie instytucjonalno-organizacyjnej, operacyjnej i ideologicznej) i uzależniona jest od aktualnych zmian w środowisku międzynarodowym oraz sposobu ich percepcji przez członków ruchu.

W rozprawie postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jak należy rozumieć istotę współczesnego fundamentalizmu i terroryzmu religijnego?
2. Jakie warunki uznać należy za konstytutywne dla rozwoju obu powyższych fenomenów?
3. W czym należy upatrywać specyfiki fundamentalizmu i terroryzmu islamskiego?
4. Z jakich powodów doszło do powstania salafickiego ruchu globalnego dżihadu?
5. Kto wniósł największy wkład w rozwój ideologii, do której odwołują się członkowie tego ruchu i w czym ten wkład się przejawia?
6. Jak wyglądała pierwotna i jak wygląda aktualna struktura organizacyjna ruchu?
7. W jakim kierunku na przestrzeni ostatnich dwóch dekad ewoluował sposób działania jego członków?
8. Jakie są efekty działalności operacyjnej dżihadystów?
9. Jakie sposoby przeciwdziałania zagrożeniu ze strony salafickiego ruchu globalnego dżihadu uznać należy za najbardziej efektywne?

W celu rozwiązania problemu mieszczącego się w zakresie zainteresowań badawczych politologii, socjologii i stosunków międzynarodowych przyjęto następujące metody i techniki badawcze: pozyskiwanie dokumentów, osobistych wypowiedzi (przemówień, oświadczeń, fatw), materiałów prasowych i analizę literatury przedmiotu.

W celu wyjaśnienia istoty funkcjonowania ruchu i jego interakcji ze środowiskiem zewnętrznym posłużono się analizą systemową. W celu zrealizowania zadania badawczego stworzono systemowy model globalnego ruchu dżihadystów, odtwarzając w oparciu o materiały źródłowe jego strukturę (wskazując także na przestrzeni ostatnich dwóch dekad jej znaczącą ewolucję) oraz relacje zachodzące pomiędzy jego najistotniejszymi uczestnikami. Wskazano na elementy kluczowe tego systemu (w postaci zarówno przywódców ruchu, jak i jego agentów) oraz punkty wejścia i wyjścia, za pośrednictwem których ruch wchodził w interakcje z innymi systemami (np. systemem międzynarodowym czy systemami wewnątrzpaństwowymi). Szczególną wagę przypisano działalności operacyjnej w postaci zamachów terrorystycznych, podejmowanej w oparciu o przesłanki natury ideologicznej.

Zastosowano także metodę interpolacji, służącą przedstawieniu zjawisk, których ukazanie byłoby niemożliwe ze względu na brak możliwości dotarcia do dokumentacji źródłowej, związanej chociażby z procesem podejmowania decyzji operacyjnych w ramach ruchu. Zwrócić należy jednak w tym miejscu uwagę na wysoką zawodność tego narzędzia badawczego.

Metodę analizy zawartości wykorzystano w przypadku rekonstrukcji poglądów przywódców ruchu w odniesieniu do ich publicznych oświadczeń, wywiadów, fatw. Opierano się w tym wypadku na anglojęzycznych tłumaczeniach wystąpień ideologów i przywódców ruchu oryginalnie wygłaszanych z pewnymi wyjątkami (np. posiadającego amerykańskie obywatelstwo i posługującego się językiem angielskim Anwara al-Awlakiego) w języku arabskim.

W końcowej części pracy zastosowano analizę prognostyczną. Prognoza ewolucji ruchu dżihadystów została przeprowadzona w perspektywie krótkoterminowej, średnioterminowej i długoterminowej. Wypada jednak pamiętać o ograniczeniach zastosowania funkcji prognostycznej w naukach społecznych, w tym w szczególności w odniesieniu do badań nad

problematyką terroryzmu⁴⁵. Wielu badaczy⁴⁶ wskazuje np. na różnorodność form terroryzmu, charakteryzujących się wewnętrzną dynamiką rozwoju czy ogromną liczbę zmiennych mających wpływ na rozwój tego zjawiska w skali mikrospołecznej i makrospołecznej.

* * *

W literaturze przedmiotu dość często artykułowana jest potrzeba podjęcia systematycznych studiów nad problematyką terroryzmu religijnego, gdyż w porównaniu do publikacji dotyczących innych aspektów aktywności terrorystycznej prac na ten temat jest relatywnie niewiele. Brakuje w szczególności publikacji, w których przedstawiono by w sposób koherentny genezę i ewolucję poglądów przywódców religijnych legitymizujących działalność terrorystów. Brakuje także prac traktujących o współczesnych zagrożeniach asymetrycznych związanych z aktywnością aktorów niepaństwowych odwołujących się do aksjologii religijnej. Niewiele jest także publikacji analizujących w perspektywie porównawczej aktywność terrorystów funkcjonujących w ramach najważniejszych grup religijnych. Zadaniem niniejszej pracy jest próba uzupełnienia luki istniejącej na pierwszych dwóch z trzech wymienionych powyżej pól.

Z uwagi na fakt, że niniejsza praca ma charakter prekursorski autor stanął w obliczu dwóch wyzwań, którym sprostanie doprowadziło do decyzji o znaczącym ograniczeniu szczegółowości zawartej w niniejszej pracy problematyki. Pierwszym była konieczność przedstawienia w spójny sposób wszystkich części ruchu, a więc „klasycznej Al-Kaidy” i jej sieci terrorystycznej, ale także kilkudziesięciu niezależnych organizacji afiliowanych. Drugim zaś wybór konkretnych egzemplifikacji, służących uzasadnieniu hipotezy o głębokiej ewolucji ruchu globalnego dżihadu na płaszczyźnie ideologicznej, instytucjonalno-organizacyjnej i operacyjnej. Zdecydowano się zatem, po pierwsze, na podanie jedynie podstawowych informacji związanych z genezą i kształtem omawianych elementów składowych ruchu, po drugie zaś przedstawiono najważniejsze (najbardziej charakterystyczne w świetle omawianego *modus operandi* i najistotniejsze w kontekście wywołanych skutków) przykłady aktywności dżihadystów w ponad dwudziestu krajach świata mając na uwadze fakt, iż niniejsza publikacja nie ma charakteru encyklopedycznego.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Głównym kryterium podziału treści pracy jest kryterium przedmiotowe. Pierwsze dwa stanowią *de facto* wprowadzenie do rozważań podjętych w dalszej części pracy.

W rozdziale pierwszym przedstawiono problematykę teorii i metodologii badań współczesnego terroryzmu. Problem terroryzmu ukazano w perspektywie tzw. przemoc politycznej. Przedstawiono najważniejsze fakty związane z historyczną ewolucją pojmowania terroryzmu. Skupiono się też na przybliżeniu najistotniejszych koncepcji wyjaśniających pojawienie się analizowanego zjawiska.

W rozdziale drugim zajęto się analizą problematyki fundamentalizmu i terroryzmu religijnego. W pierwszej kolejności podjęto próbę wyjaśnienia istoty współczesnego fundamen-

⁴⁵ W tej sprawie na uwagę zasługują następujące publikacje: *The Future of Terrorism*, ed. by M. Taylor, J. Horgan, F. Cass, London–Portland 2000; B. Lia, *Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Predictions*, Routledge, London–New York 2006; *The Future of Terrorism: Violence in the New Millenium*, Sage Publications, Thousand Oaks 1998.

⁴⁶ B. Bolechów, *Terroryzm – trendy, ekstrapolacje, próby prognozy*, [w:] *Euro 2012. Mistrzostwa Europy w cieniu terroryzmu*, pod red. K. Liedela, Studia i Analizy, Collegium Civitas, Warszawa 2007, s. 5.

talizmu religijnego w tym przede wszystkim fundamentalizmu islamskiego. Przedstawiono poza tym najistotniejsze cechy terroryzmu religijnego oraz wskazano najważniejsze przykłady aktywności terrorystycznej motywowanej religijnie, odwołując się do trzech głównych tradycji religijnych (judaistycznej, chrześcijańskiej i islamskiej). Rozważania te wzbogacono o *casus* tzw. nowych ruchów religijnych, wspominając o przykładzie sekt religijnych stosujących terroryzm. W przypadku terroryzmu islamskiego w tej części przybliżono przykłady grup terrorystycznych nie związanych w istocie z globalnym ruchem dżihadystów.

Rozdział trzeci poświęcony został analizie ewolucji ideologii tzw. globalnego dżihadu. Zawarto w nim analizę istoty salafizmu i dżihadyzmu. Prześledzono ewolucję poglądów kilkunastu najważniejszych ideologów dżihadyzmu poczynając od Ibn-Tajmijji, Ibn Abd al-Wahhaba czy Sajida Kutba, a skończywszy na Abudllahu Azzamie, Ajmanie al-Zawahirim czy Abu Musabie al-Surim. Wskazano także na najistotniejsze założenia doktrynalne powyższej ideologii w postaci doktryn: *akidah*, *tauhid*, *takfir*, *al-wala wal-bara* i *dżihadu*. Ostatnia część tego rozdziału poświęcona została próbie wskazania celu, metod i środków wykorzystywanych przez dżihadystów w ich walce z wrogami islamu. Przybliżono w związku z tym pojęcia tzw. „wroga bliskiego” i „wroga dalekiego”. Skupiono się także na przedstawieniu problemu rekrutacji i treningu terrorystycznego. Pod tym ostatnim pojęciem należy rozumieć rozwijanie technicznych, fizycznych i psychologicznych zdolności (umiejętności) potrzebnych do przeprowadzenia operacji terrorystycznych.

W rozdziale czwartym poddano analizie genezę i ewolucję salafickiego ruchu globalnego dżihadu. Przybliżono najważniejsze etapy jego organizacyjnej ewolucji, poczynając od rozwoju jego jądra (w postaci tzw. „klasycznej Al-Kaidy”), struktur (tzw. sieci komórek) operacyjnych i Światowego Frontu Islamskiego, a skończywszy na tzw. organizacjach afiliowanych. W przypadku jądra ruchu przedstawiono w pierwszej kolejności najważniejsze organy tworzące strukturę zarządzającą. W oparciu o materiały źródłowe odtworzono podział kompetencji pomiędzy jej częściami składowymi. Przybliżono też, tam gdzie było to możliwe, ich skład osobowy. Analizie poddano także istotę działalności komórek operacyjnych i trzech najważniejszych sieci umiejscowionych w północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie. Ostatnia część tego rozdziału traktuje o kilkudziesięciu organizacjach afiliowanych przy jądrze ruchu dżihadystów.

Rozdział piąty zawiera analizę działalności operacyjnej globalnego ruchu dżihadystów na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. Kryterium podziału treści były w tym wypadku dynamika aktywności (przejawiająca się m.in. w ilości zamachów terrorystycznych) oraz zasięg terytorialnej aktywności ruchu. W kolejnych podrozdziałach zwrócono uwagę na aktywność w Azji, Europie, Afryce i obu Amerykach. Pominięto w tym przypadku Australię, na terenie której działalność operacyjna ruchu ma charakter szczątkowy, uznając jednocześnie za oczywisty fakt, że kraj ten jest stroną w ramach toczącego się globalnego dżihadu czy tzw. „globalnej wojny z terroryzmem”. Kierując się założeniem, iż praca nie ma charakteru encyklopedycznego wskazano jedynie na najistotniejsze przykłady działań operacyjnych, w tym przygotowywane i przeprowadzone zamachy terrorystyczne, akcentując ewolucję zarówno strategii, jak i taktyki działania ruchu dżihadystów.

W ostatniej, szóstej części pracy, zajęto się trzema grupami problemów. Po pierwsze, przedstawiono istotę aktywności antyterrorystycznej i kontrterrorystycznej w aspekcie teoretycznym, wskazując m.in. na najistotniejsze założenia dotyczące skutecznej walki z terroryzmem. Po drugie, przybliżono najistotniejsze płaszczyzny aktywności antyterrorystycznej współczesnych aktorów międzynarodowych: państwowych i niepaństwowych. W odniesie-

niu do tzw. „wojny z terroryzmem” zajęto się m.in. aktywnością wojskową Stanów Zjednoczonych, analizując zakres i skuteczność realizowanych działań. Ponadto skupiono się na wskazaniu najistotniejszych przejawów działań antyterrorystycznych innych aktorów, w tym, Rosji oraz takich organizacji międzynarodowych, jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, Unia Europejska czy Sojusz Północnoatlantycki. Po trzecie, skupiono się na wskazaniu najistotniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego ze strony dżihadystów – zarówno tych aktualnych, jak i potencjalnych. Za takowe uznano problematykę megaterroryzmu i cyberterroryzmu (a w szczególności tzw. e-dżihadyzmu).

* * *

Współczesny, zwłaszcza anglosaski, dorobek w zakresie badań terroryzmu religijnego jest znaczący. Pierwsze publikacje na ten temat pojawiły się już w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Wśród nich na uwagę zasługują prace Davida C. Rapoport⁴⁷, Bruce’a Hoffmana⁴⁸, Ayli H. Schbley⁴⁹ czy Marthy Crenshaw⁵⁰. Wśród później wydanych publikacji warto wskazać przede wszystkim prace Marka Juergensmeyera⁵¹, Jerrolda Posta⁵², Jessici Stern⁵³ czy Arefa M. al-Khattara⁵⁴.

Duży wkład w rozwój badań wniosły publikacje ośrodków naukowo-analitycznych zajmujących się problematyką współczesnego terroryzmu islamskiego. Wśród nich wymienić należy: RAND Corporation, STRATFOR Global Intelligence, MEMRI – The Middle East Media Research Institute, The Washington Institute for Near East Policy oraz International Crisis Group. Wskazać należy też na dorobek naukowców norweskich z Forsvarets Forskningsinstitut z siedzibą w Kjeller (wśród nich m.in.: Brynjara Lia⁵⁵, Pettera Nessler czy Thomasa Hegghammera⁵⁶).

⁴⁷ Tegoż, *Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions*, „American Political Science Review” Vol. 78, No. 3, September 1984, s. 658–677 oraz *Inside Terrorist Organizations*, (Cass Series on Political Violence), Frank Cass Publishers, London–Portland 2001; oraz we współpracy z Y. Alexanderem, *The Morality of Terrorism: Religious and Secular Justifications (Morningside Book)*, Columbia University Press, Columbia 1989.

⁴⁸ B. Hoffman, *Holy Terror: The implications of terrorism motivated by a religious imperative*, „Studies in Conflict and Terrorism” 1995, Vol. 18, No. 4, s. 271–284.

⁴⁹ A. H. Schbley, *Religious terrorists: What they aren’t going to tell us*, „Studies in Conflict and Terrorism” 1990, Vol. 13, No. 3, s. 237–241 oraz *Defining Religious Terrorism: A Causal and Anthological Profile*, „Studies in Conflict and Terrorism” 2003, Vol. 26, No. 2, s. 105–134.

⁵⁰ Tejże, *Terrorism in Context*, Pennsylvania State University Press, University Park 1995.

⁵¹ Zob. m.in.: *Terror in the Name of the God: The Global Rise of Religious Violence*, 3rd Edition, Comparative Studies in Religion and Society, Vol. 13, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London 2003 oraz *Global Rebellion: Religious Challenges to the Secular State, from Christian Militias to al Qaeda (Comparative Studies in Religion and Society)*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London 2009.

⁵² Tegoż, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, Palgrave Macmillan, New York 2007.

⁵³ J. Stern, *Terror In the Name of God: Why Religious Militants Kill*, HarperCollins Publishers, New York 2003.

⁵⁴ A. M. al-Khattar, *Religion and Terrorism. An Interfaith Perspective*, Praeger, Westport–London 2003.

⁵⁵ Autor tak istotnych publikacji jak np. *Architect of Global Jihad: The Life of Al Qaeda Strategist Abu Mus’ab al-Suri*, Columbia University Press, New York–Chichester 2008; *Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Prediction*, Abingdon–New York 2005.

⁵⁶ Tegoż, *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism since 1979 (Cambridge Middle East Studies)*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

Analiza problematyki zawartej w pracy przeprowadzona została w oparciu o wykorzystanie materiałów źródłowych oraz licznych opracowań naukowych w formie publikacji zwartych (monografii czy prac zbiorowych) oraz artykułów naukowych.

Wśród materiałów źródłowych na szczególną uwagę zasługują zbiory dokumentów opublikowanych na stronach internetowych. Niezmiernie pomocna w rekonstrukcji chronologii wydarzeń analizowanych w niniejszej pracy była też baza START⁵⁷ zawierająca zestawienie ok. 80 000 zamachów terrorystycznych w okresie od 1970 do 2007 r. opracowana przez National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism działającego na amerykańskim Uniwersytecie w Maryland. Skorzystano poza tym z dokumentów publikowanych przez CTC⁵⁸, NEFA⁵⁹ i FP⁶⁰. Ważnym uzupełnieniem powyższych zbiorów dokumentów okazała się też publikacja pt. *Compilation of Usama bin Ladin Statements 1994–January 2004*.

W celu odtworzenia wybranych aspektów działalności bojowników ruchu dżihadystów oprócz wskazanych wyżej materiałów posłużono się też publikacjami prasowymi opublikowanymi przede wszystkim w formie elektronicznej. Oparto się także na licznych raportach i ekspertyzach wielu instytucji naukowych zajmujących się badaniem problematyki współczesnego dżihadyzmu. Wykorzystano m.in. szereg publikacji izraelskiego International Institute for Counter-Terrorism⁶¹ oraz amerykańskiej The Jamestown Foundation, w tym periodyki „Terrorism Monitor”, „Terrorism Focus” i sporadycznie wydawany „Spotlight on Terrorism”, a także miesięcznik „CTC Sentinel” wydawany przez Combating Terrorism Center na amerykańskim West Point. Sięgnięto także do innych autorytatywnych czasopism naukowych, w tym: „Perspectives on Terrorism” wydawanego przez Terrorism Research Initiative, „Studies in Conflict and Terrorism” oraz „Terrorism and Political Violence”.

Znacząca większość publikacji naukowych, w których zajęto się analizą dużej części przybliżonych w niniejszej pracy problemów została opublikowana w języku angielskim. W tym też języku ukazało się wiele tłumaczeń z języka arabskiego (w tym tłumaczeń z komentarzem⁶²) prac twórców salafickiej ideologii globalnego dżihadu (m.in. Abdullaha Azzama, Ajmana al-Zawahiriego i innych).

Wśród najważniejszych prac zbiorowych na uwagę zasługują m.in. publikacje: *Global Salafism. Islam's New Religious Movement*, pod redakcją Roela Meijera; *Understanding Violent Radicalisation. Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, pod red. Magnusa Ranstorpa; *Jihadists and Weapons of Mass Destruction*, pod red. Gary'ego Ackermana i Jeremy'ego Tamsetta; *The Theory and Practice of Islamic Terrorism. An Anthology*, pod red. Marvin Perry i Howarda E. Negrina; *Unmasking Terror. A Global Review of Terrorist Activities*, pod red. Julie Sirrs, Mahana Abedina, Christophera

⁵⁷ Global Terrorism Database Homepage, <http://www.start.umd.edu/gtd/>, grudzień 2009.

⁵⁸ CTC – Combating Terrorism Center, http://ctc.usma.edu/harmony/harmony_docs.asp, grudzień 2009.

⁵⁹ NEFA – Nine Eleven Finding Answers Foundation, <http://www1.nefafoundation.org/documents.html>, grudzień 2009.

⁶⁰ FP – Flashpoint Partners, <http://globaterroralert.com/library.html>, grudzień 2009.

⁶¹ Wśród nich „ICT's Jihadi Websites Monitoring Group Insights”.

⁶² Np. praca Davida Aarona pt. *In Their Own Words. Voices of Jihad*, RAND Corp., Santa Monica–Arlington–Pittsburgh 2008 oraz publikacja Jima Lacey'a pt. *A Terrorist's Call to Global Jihad. Deciphering Abu Musab Al-Suri's Islamic Jihad Manifesto*, Naval Institute Press, Annapolis 2008.

Heffelfingera; *Unmasking Terror. A Global Review of Terrorist Activities*, Vol. II, pod red. Christophera Heffelfingera; *Unmasking Terror. A Global Review of Terrorist Activities*, Vol. III, pod red. Jonathana D. Hutzley'a oraz *Unmasking Terror. A Global Review of Terrorist Activities*, Vol. IV, pod red. Andrew McGregora.

W przypadku opracowań monograficznych dotyczących terroryzmu islamskiego, w tym w szczególności dżihadyzmu, szczególne znaczenie przypisać należy pracom takich autorów jak: Jonathan Schanzer, William McCants, Jarret M. Brachman, Mark E. Stout, Jessica M. Huckabey, John R. Schindler, Jim Lacey, Farhard Khosrokhavar, Charles Allen, Devin R. Springer, James L. Regens, David N. Edger, Fawaz A. Gerges, Miriam Abou Zahab, Olivier Roy, Rohan Gunaratna, Angel Rabasa, Peter Chalk, Kim Cragin, Sara A. Daly, Theodore W. Karasik, Kevin A. O'Brien, William Rosneau, Zachary Abuza, Anneli Botha, Evan F. Kohlmann, Peter L. Bergen, Jason Burke, Stephen F. Hayes, Abdel Bari Atwan, Jalil Roshandel, Sharon Chadha, Christopher F. Wrenn.

W ostatnich kilku latach ukazało się poza tym przynajmniej kilkadziesiąt innych ważnych monografii oraz prac zbiorowych i wielokrotnie większa ilość wartościowych artykułów naukowych na temat dżihadyzmu, których wymienić w tym miejscu nie sposób⁶³.

Poza tłumaczeniami kilku bardziej wartościowych prac obcojęzycznych (m.in. autorstwa Paula L. Williamsa⁶⁴, Marca Sagemana⁶⁵), bądź mniej wartościowych merytorycznie (jak w przypadku dzieła autorstwa Luisa A. Villamarina Pulido⁶⁶) czy też traktujących problematykę dżihadyzmu tylko w perspektywie regionalnej⁶⁷ nie ukazały się w języku polskim (w tym także autorstwa rodzimych badaczy), jak dotąd, opracowania monograficzne analizujące problematykę dżihadu w sposób systematyczny. W wielu polskojęzycznych publikacjach niektóre z poruszanych w niniejszej pracy problemów potraktowano w sposób pobieżny i przyczynkarski, powielając czasami błędnie przywołaną faktografię, myląc postacie i struktury funkcjonujące w ramach współczesnego ruchu dżihadystów. Mimo to wśród polskich prac na uwagę zasługują publikacje Brunona Hołysta⁶⁸ czy Bartosza Bolechowa⁶⁹.

* * *

Słowa pochodzące z języka arabskiego (imiona i nazwiska, nazwy własne instytucji i organizacji, nazwy geograficzne) podano w uproszczonym zapisie właściwym dla polskiej wymowy, bazującym na spolszczonych formach pisowni.

⁶³ Dużą część z nich wykorzystano w niniejszej pracy, a ich szczegółowe zestawienie znajduje się w bibliografii. Część z tych publikacji dotyczącą np. problematyki fundamentalizmu islamskiego została już przetłumaczona na język polski – np. publikacje Gillesa Kepela, Johannesesa J. G. Jansena, Yosefa Bodansky'ego.

⁶⁴ Tegoż, *Al Kaida. Bractwo terronu*, Studio Emka, Warszawa 2002 oraz *Al-Kaida: międzynarodowy terroryzm, zorganizowana przestępczość i nadciągająca apokalipsa*, Zysk i S-ka, Poznań 2007.

⁶⁵ M. Sageman, *Sieci terronu*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

⁶⁶ L. A. Villamarin Pulido, *Sieć Al-Kaida*, Wyd. Wołoszański, Warszawa 2008.

⁶⁷ J. Elsasser, *Jak dżihad przybył do Europy. Wojownicy Boga i tajne służby na Bałkanach*, Wyd. MUZA S.A., Warszawa 2007.

⁶⁸ B. Hołyst, *Terroryzm*, t. I i II, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2009.

⁶⁹ B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Wyd. Adam Marszałek, Warszawa 2002.